

Heidebeheer en fauna

*Verlag veldwerkplaats Droog zandlandschap
Strabrechtse heide, 2 september 2008*

Inleiders: Jap Smits, Staatsbosbeheer en Henk Siepel, Alterra

De Strabrechtse heide is 2000 hectare groot waarvan 1500 hectare heide. Staatsbosbeheer beheert daarvan ongeveer 1100 hectare, bestaande uit water, heide, stuifzand en vennen. De andere beheerders zijn het Brabants Landschap en de gemeente Someren.

Afwisseling

Jap Smits is beheerder en al heel lang betrokken bij dit gebied. Hij is amateur-entomoloog en mede daardoor is hij ook zeer gespitst op een heidebeheer dat geschikt is voor allerlei fauna. Belangrijke stelregel in het beheer is dat er een afwisseling moet zijn. Hoe meer afwisseling, hoe groter de faunadiversiteit zal zijn.

Smits begint met de stelling dat het heidebeheer in feite gewoon het resultaat is van boerenbeheer, het is dus een boerenlandschap. De boeren hadden zand nodig en er werd flink geboerd. Het resultaat was dus een zeer afwisselend landschap met onder andere vele kleine akkertjes en dus ook heel veel biotoopjes en verscheidenheid zodat allerlei diersoorten hier konden leven. De bossen die er in de eerste helft van de vorige eeuw zijn aangeplant, zijn vooral geplant als buffer tussen de landbouw en de heide. Die buffers zijn eigenlijk niet meer nodig en dus haalt Staatsbosbeheer die bosjes hier en daar weg. Het beleid is nu om de hoeveelheid bos niet te laten toenemen maar ze van noord-oost naar zuid-west te laten 'lopen'. Aan de zuidwestkant breiden de bosjes zich namelijk uit en alles wat er daar bij komt, mag aan de andere kant er af. Op die manier blijven er altijd mooie overgangen in stand. Juist ook weer als afwisseling en daarmee als potentieel leef- en foerageergebied van bijvoorbeeld insecten en vogels.

Midden negentiger jaren van de vorige eeuw ontstond de discussie wat te doen met de vele akkertjes midden op de heide. Ze waren wel praktisch om er schapenmest op kwijt te kunnen en er wat graan af te kunnen halen, maar men vond ze indertijd niet passen in het beeld van wat een heideveld zou moeten zijn: een paarse vlakte. Uiteindelijk was het idee om die akkertjes naar de rand van de Strabrechtse heide te verplaatsen. Om praktische reden is daar van afgezien. Gelukkig, meent Smits, want nu zijn het juist de elementen die de variatie in het gebied brengen.

Het veld in

In het veld vertellen Jap Smits en Henk Siepel van Alterra door welke processen je een grotere variatie in het gebied krijgt en daarmee ook een grotere variatie in fauna.

Een eerste stop is bij een voormalige akker die inmiddels langzaam aan het dichtlopen is met heide. Dit soort akkertjes, zo vertelt Siepel, liggen niet zomaar ergens, de boeren waren niet gek. Ze kozen juist de plekken die vaak wat natter waren door bijvoorbeeld een leemlaag. Daar werd niet alleen het water vastgehouden, maar ook bleven de mineralen langer beschikbaar. De mineralen werden niet met de regen weggespoeld naar de lagere bodemlagen. Dit soort akkertjes zijn dus vaak minder gevoelig gebleken voor verzuring en vroeger zaten er op dit soort plekken zelfs kieviten. Dat is ook wel te zien aan

een naastgelegen akker die net gemaaid is. Het was in de negentiger jaren, nadat het een tiental jaren niet meer in gebruik was, weliswaar een pitrusveld, maar na een jaar graan en een paar keer een gras-klavermensel, is het akkertje nu vrij van pitrus en is het juist dit perceel dat stevast bezocht wordt door wulpen met hun jongen.

Voor een aantal beheerders is dit een heel nieuw gezichtspunt: vaak wordt heide toch pas als geslaagd en gezond gezien als het een mooie paarse vlakte is. Een heide met daarin akkertjes en bosjes is misschien wel veel 'natuurlijker' en in ieder geval veel beter voor de variatie.

Faunavriendelijk stuifzand

Een stuk verderop beheert Smits 25 hectare stuifzand. Ook dit probeert hij zo fauna-vriendelijk te beheren. Het zand wordt gefaseerd open gemaakt, in 1993 de eerste hectaren, vijf jaar later weer 5 hectare. Als het tankmos weer opkomt, freest hij het licht, en dan bij voorkeur bij droog weer en als het hard waait, zodat het humus wegwaait. De stobben van de afgezaagde bomen blijven tot ongeveer anderhalve meter hoog staan omdat het prachtige plekken zijn voor korstmossen en insecten zoals hier de maskerbij. Maar Smits en Siepel geven toe dat het hier 'tuinieren' blijft. Doe je dat niet, dan zijn alle soorten snel verdwenen. Siepel geeft als voorbeeld het gentiaanblauwtje dat het al te ver vindt als de gentianen een paar honderd meter ver staan. Zelfs een zandpad kan al een onneembare barrière zijn. Let dus ook in dit soort relatief grote terreinen op dat er zo min mogelijk barrières zijn.

Ontwormde schapen

Halverwege de tocht komen we de ingehuurde schaapherder tegen met zijn kudde van ongeveer 300 schapen. Smits maakt regelmatig afspraken met de herder over waar wel en waar niet te begrazen. Want, zo is zijn stelling, schapen kunnen een bijdrage leveren aan het beheer, maar je moet het niet gaan omdraaien. De schapen moeten dus niet sturend worden voor het beheer.

Siepel vindt het wel jammer dat de herder ontwormingsmiddelen gebruikt voor zijn schapen. Jammer omdat die middelen er voor zorgen dat de uitwerpselen geen interessante fauna bevatten. Een stukje verderop waar ook wat runderen hebben gelopen, zonder die middelen, zien we allerlei mestkevers zitten in de koeienmest. Deze kevers zijn compleet afhankelijk van de mest, maar kunnen niet overleven als de mest de ontwormingsmiddelen bevat. Remedie is eenvoudig, meent Siepel. Geef de jonge dieren wel een ontwormingskuur zolang ze nog op stal staan en geef de volwassen dieren alleen een dergelijke kuur als het ook daadwerkelijk nodig is. En als het nodig is, laat de dieren dan

na de kuur een paar dagen op stal staan zodat het natuurgebied geen hinder ondervindt van die middelen.

Hoewel Smits probeert om heel bewust de variëteit in biotopen zo groot mogelijk te maken voor de fauna, benadrukt hij dat ook onverwachte gebeurtenissen een keur aan fauna kunnen opleveren. Op een locatie waar de vegetatie voor meer dan 70% uit pijpenstrootjesgras bestond wilde hij een tijdelijke akker maken. Dit om door middel van uitmijnakkeren stikstof en fosfaten af te voeren. Er werd eerst gebrand, een raster er omheen, schapen erop die zorgde voor wat mest en vervolgens is het door een boer ingezaaid met koolzaad. Niet helemaal naar de zin van Smits, want de boer hield er ook weer snel mee op, maar het resultaat is een soortenrijk perceel met zo'n 45 plantensoorten, waaronder slofhak. "Het is een stadium in de successie geworden die eigenlijk ook wel erg interessant is, er komen veel vlindersoorten en veldkrekels voor, en nu is het dus de vraag wat we met dit perceel zullen gaan doen." Siepel benadrukt dat het in ieder geval erg belangrijk is om de fauna die je eenmaal hebt, ook echt goed te koesteren. Eenmaal verdwenen komen ze lang niet altijd meer terug, ook al lijken de omstandigheden optimaal. Dat brengt de discussie al snel op het heikele onderwerp van de herintroductie. Doe je dat heel formeel en netjes, ben je een hele lange tijd bezig. Maar iedereen kent natuurlijk wel de min of meer illegale herintroductieprojecten die vaak toch wel het gewenste resultaat hebben. Zeker als de herintroductie gaat om de wat grotere insectensoorten met een lange levenscyclus. Dat is immers voer voor weer allerlei vogelsoorten zoals de grauwe klauwier. Want bedenk dat het voor vogels veel efficiënter is als ze hun voedselbehoefte kunnen stillen met een paar grote insecten zijn plaats van heel veel kleintjes.

Zonder twijfel het paradepaardje van de Strabrechtse heide voor wat betreft het faunabeheer is het zelf uitgedachte patroon van visgraatplagstroken. De achtergrond is duidelijk: probeer zo veel mogelijk in kleine eenheden te plaggen zodat er altijd voldoende plekken overblijven voor de fauna die op de vlucht gaat voor de machines en voor de achtergebleven kale grond. Allereerst freest de trekkermachinist de hoofdas van achteren naar voren met de zogenaamde 'zijtakken'. De kraanmachinist die volgt, plagt vanuit het verste punt naar achteren. Telkens links en rechts de gefreesde strook van 5 meter breed, haaks op de hoofdas meenemend. De lengte is afhankelijk van de te plaggen oppervlakte. Bij het terugrijden van de kraan zorgt de kraanmachinist er voor dat hij steeds op het gefreesde en ongeplagde gedeelte blijft om insporing van de reeds geplagde bodem te voorkomen. Zo ontstaat er een wat bredere geplagde hoofdtak van ongeveer tien meter breed met daar haaks op telkens stroken van vijf meter breed. De zijtakken staan

haaks op de gradiënt om op die manier nog weer extra variatie te krijgen in milieus. De zijtakken liggen ongeveer tien meter uit elkaar. Grote delen zijn dus nog helemaal niet geplagd. Toch vindt Smits de geplagde stroken eigenlijk nog iets te breed. Want zeker de hele kleine beestjes zoals aaltjes, mijten en springstaarten hebben echt maar een verspreiding van enkele centimeters per jaar. Dan kan zo'n plagstrook dus een onneembare barrière zijn. Gelukkig is het zeker in de hoofdplagstrook in de natte gedeelten van de plagvlakte af en toe plasdras zodat deze allerkleinsten zich via het water kunnen verspreiden.

Van de andere kant zijn Smits en Siepel wel erg enthousiast over de effecten van deze manier van plagen. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat de levendbarende hagedis zich altijd precies aan de randen van de plagstroken bevindt. De kleine watersalamander, heikikker en de watersnip zoeken juist de wat nattere plekken op. Kortom, een praktisch haalbare en betaalbare methode om veel variatie aan te brengen.

En om het succes nog even te onderstrepen laat Smits op deze locatie nog de klokjesgentianen zien met daarop de minuscule eitjes van de gentiaanvedermot. Een teken dat het uitvoeren van een faunagericht beheer ook daadwerkelijk effecten oplevert.

Meer informatie:

Henk Siepel, henk.siepel@wur.nl

